

Москалюк Н. Б.
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри безпеки та правоохоронної діяльності
Західноукраїнський національний університет*

Актуальні проблеми дотримання прав військовослужбовців на зберігання репродуктивних клітин в системі реалізації прав на батьківство та материнство

У сучасних умовах повномасштабної війни, яку переживає Україна, проблема збереження базових прав людини набула особливого значення. Серед них — право на материнство та батьківство як фундаментальні складові людського існування, соціальної стабільності та національного відродження. Війна не лише загрожує фізичному життю громадян, а й створює значні перешкоди для реалізації репродуктивних прав, належного догляду за дітьми, підтримки сімей та формування здорового майбутнього покоління.

Особливої уваги заслуговують жінки, які виношують або народжують дітей під час воєнних дій, адже вони опиняються в умовах фізичної небезпеки, медичної невизначеності та психологічного тиску. Також постають питання захисту батьківства серед чоловіків, які мобілізовані або перебувають у зоні бойових дій. Забезпечення належного правового та соціального захисту таких осіб — виклик для державної політики, системи охорони здоров'я та правозахисних структур.

Проаналізувати абсолютно всю кількість проблем у сфері реалізації права та батьківство та материнство в умовах війни, звісно, в межах однієї публікації неможливо, відтак сфокусуємось лише на одній із проблем — збереження репродуктивних клітин, з яких в подальшому можна було б отримати можливість стати батьком та матір'ю дитини. Дослідження цього питання є надзвичайно важливим не лише з точки зору прав людини, а й як стратегічний напрямок збереження демографічного потенціалу та морального здоров'я нації.

Усвідомлюючи необхідність збереження генофонду нації та забезпечення права на батьківство і материнство навіть у найскладніших обставинах, у листопаді 2023 року Верховна Рада України ухвалила законопроект №8011, який передбачав безоплатне зберігання репродуктивних клітин військовослужбовців на випадок втрати ними репродуктивної функції під час виконання обов'язків з оборони держави. Відповідний Закон №3496-ІХ [1] набув чинності 14 червня 2024 року, однак через відсутність фінансування в державному бюджеті на 2024 рік його практична реалізація була відкладена. З метою виправлення ситуації із фінансуванням, 24 січня 2025 року Кабінет Міністрів України затвердив «Порядок здійснення забору, кріоконсервації та зберігання репродуктивних клітин військовослужбовців та інших осіб на випадок втрати репродуктивної функції під час виконання обов'язків із оборони держави» [2]. Це дозволило розпочати реальний запуск програми. На цей проєкт у державному бюджеті на 2025 рік закладено 190 млн грн.

Важливо відзначити, що дія вказаного Порядку не поширюється на надання медичних послуг, що пов'язані з використанням репродуктивних

клітин, лікуванню безпліддя, у тому числі застосуванням методик допоміжних репродуктивних технологій, тобто КМУ в своїй постанові чітко відмежував ці категорії медичних прав і присвятив їй виключно питанню збереження репродуктивних клітин, яке виконується через послідовність дій – забір, кріоконсервація та зберігання. Під поняттям репродуктивні клітини розуміються сперматозоїди чоловіка або яйцеклітини (ооцити) жінки.

Проаналізувавши детально вказану Постанову можемо виділити кілька позитивних моментів у правовому регулюванні досліджуваного питання:

- в Порядку чітко відстежується дотримання гендерної рівності, адже повноцінно скористатись правом на збереження репродуктивних клітин можуть як жінки, так і чоловіки військовослужбовці;

- строки збереження репродуктивних клітин за рахунок держави прив'язані від дати смерті військовослужбовця або оголошення його померлим і встановлюються на рівні 3 років із можливістю продовжити збереження, але вже за рахунок інших осіб;

- військовослужбовці, особи рядового, начальницького складу та поліцейські, які здають свої репродуктивні клітини, мають право розпорядитися ними на випадок своєї смерті. Для цього необхідно заповнити відповідне розпорядження, форма якого затверджується урядом. У разі використання цих клітин для зачаття дитини, військовослужбовець визнається батьком або матір'ю народженої дитини, що забезпечує їй відповідні пільги та соціальний захист;

- відзначається неабияка соціальна справедливість досліджуваного документа, адже Постановою передбачено, що військовослужбовці, особи рядового, начальницького складу та поліцейські, які за рахунок власних коштів оплачували послугу із зберігання своїх репродуктивних клітин, отримують право на подальше безоплатне зберігання репродуктивних клітин в межах затвердженого єдиного тарифу для послуги зберігання репродуктивних клітин на підставі заяви, поданої в довільній формі до закладу охорони здоров'я, який уклав з НСЗУ договір про медичне обслуговування із надання такої послуги;

- чітко встановлений строк дії програми із збереження репродуктивних клітин - після припинення чи скасування воєнного стану зберігання репродуктивних клітин військовослужбовців, осіб рядового, начальницького складу та поліцейських здійснюється за рахунок їх власних коштів або ж їх зберігання припиняється з подальшою утилізацією. Відтак збереження також можливе, але вже із зміною платника.

Серед проблем, які можуть мати місце через недостатнє правове регулювання Постановою, слід назвати:

- недостатню деталізацію механізмів реалізації права на постмортальне батьківство. Попри те, що законодавство дозволяє військовослужбовцям розпоряджатися своїми репродуктивними клітинами на випадок смерті, постанова не містить чітких процедур щодо: оформлення та реєстрації таких розпоряджень; порядку використання біоматеріалу після смерті військовослужбовця; правового статусу та соціального забезпечення дітей, зачатих після смерті батька або матері. А це створює правову невизначеність для родин загиблих військових;

- відсутність чітких вимог до медичних закладів, що може вплинути на якість надання послуг та безпеку збереженого біоматеріалу. Так Постанова не

встановлює конкретних вимог до медичних закладів, які здійснюють забір та зберігання репродуктивних клітин, стосовно: наявності відповідного обладнання та ліцензій; кваліфікації персоналу; забезпечення безпеки та конфіденційності даних пацієнтів.

Також проблемою, що правда не пов'язаною із самою Постановою є те, що військовослужбовці можуть звертатися до медичних закладів, які уклали договори з Національною службою здоров'я України (НСЗУ), для забору та зберігання репродуктивних клітин. Однак, не всі регіони мають такі заклади, що обмежує доступ до послуги, особливо для військових з віддалених районів. Також станом на сьогодні невідомо чи достатньою буде кількість коштів, що виділені із державного бюджету на реалізацію такої програми, що також слід вважати ризиком неможливості усіх бажаючих зберегти свої репродуктивні клітини.

Для мінімізації вказаних проблем пропонуємо:

- розширити коло осіб, які за відсутності заповіту матимуть право розпорядження репродуктивними клітинами, додавши до них батьків особи рядового, начальницького складу та поліцейського;
- доповнити постанову нормами для встановлення чітких вимог до медичних закладів, які матимуть право здійснювати забір та зберігання репродуктивних клітин;
- доповнити законодавство України нормами про правовий статус та соціальне забезпечення дітей, зачатих після смерті батька або матері.

З урахуванням запропонованих кроків, система збереження репродуктивних клітин військовослужбовців в Україні має потенціал трансформуватися з частково реалізованої ініціативи у сталу, інтегровану і соціально орієнтовану державну політику. Її подальша еволюція можлива у наступних напрямках:

1. Юридична чіткість і правова визначеність. Завдяки деталізації процедур та внесенню змін до цивільного і сімейного законодавства, буде забезпечено правову захищеність як військовослужбовців, так і їхніх родин, а також майбутніх дітей.
2. Інфраструктурна доступність. Розширення мережі акредитованих медичних центрів, включно з мобільними пунктами, дозволить надати послугу збереження біоматеріалу кожному військовослужбовцю — незалежно від місця дислокації чи проживання.
3. Фінансова сталість. Стабільне фінансування з державного бюджету та залучення зовнішніх ресурсів сприятимуть довгостроковій реалізації програми без ризику скорочення чи припинення послуг.
4. Медична якість та етичні стандарти. Уніфіковані вимоги до медичних закладів, нагляд за якістю та безпекою процедур забезпечать високий рівень довіри до системи.
5. Міжвідомча та законодавча узгодженість. Інтеграція положень Постанови КМУ з іншими нормативними актами створить цілісну модель державної політики у сфері репродуктивних прав захисників України.

У перспективі система зможе стати частиною комплексної програми реабілітації та соціального супроводу ветеранів війни, включно з підтримкою створення сімей та народження дітей, що є важливою складовою відновлення демографічного потенціалу нації.

Література:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» від 22.11.2023 № 3496-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 134, ст.787).
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення забору, кріоконсервації та зберігання репродуктивних клітин військовослужбовців та інших осіб на випадок втрати репродуктивної функції під час виконання обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства» від 24 січня 2025 р. № 78.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-2025-%D0%BF#Text>

УДК 340

Турлай О.

аспірант Західноукраїнського
національного університету

Правова природа медіаційної угоди у спорах з питань інтелектуальної власності

У контексті зростання ролі інтелектуальної власності як ключового активу економічного розвитку, дедалі більше уваги приділяється способам ефективного, швидкого й конфіденційного вирішення спорів у цій сфері. Медіація, як один із способів позасудового врегулювання спорів, визнана ефективною завдяки тому, що дозволяє уникнути тривалого судового процесу, зберегти ділову репутацію, підтримати партнерські відносини та мати можливість надалі співпрацювати, але вже в правовому полі.

Спори у сфері інтелектуальної власності часто містять елементи креативності, інноваційності та конкуренції, що робить їх особливо чутливими до розкриття у публічному процесі. Тому медіаційна угода як результат взаємно прийнятного врегулювання є надзвичайно важливою.

В Україні правова природа медіаційної угоди залишається малодослідженою через відносну новизну правового регулювання медіації. Так, можуть виникати питання щодо її юридичної сили, порядку виконання, в тому числі примусового, правових гарантій та допустимості врегулювання спорів щодо окремих категорій прав. Національне законодавство перебуває станом на сьогодні на етапі активного розвитку медіації, і саме це відкриває простір для формування чітких правових стандартів.

Таким чином, дослідження правової природи медіаційної угоди у спорах з питань інтелектуальної власності є вкрай актуальним. Воно спрямоване на заповнення нормативних прогалів, підвищення ефективності правозастосування та розвиток інституту альтернативного правосуддя в Україні.

Розпочинаючи аналіз правової природи медіаційної угоди, слід перш за все вказати, що ця угода є підсумковим документом процедури медіації —